

Kahvenin Öyküsü*

*Doğu'nun Batı'ya
mimarlık sanatı,
matematik, tıp,
baharat ve
baruttan sonraki
kültür hediyesi
olan bu çekirdek,
günümüzde dünya
ticaretinde
petrolden sonra
ikinci büyük
kalemdir ve
ekvator boyunca
uzanan 70'in
üzerindeki ülkede
yetiştir.*

"Quahwoh", "Coffee", "Koffie", "Cafe", "Kahve"..... kimi dönemlerde toplumlarda el üstünde tutulan, kimi dönemlerde yöneticilerin yasaklarıyla karşılaşan bu esrarengiz içeceğin öyküsü Güney Etiyopya'nın yüksek yaylalarında yabani kahve bitkisinin doğal olarak yetiştiği bölgelerde başlamıştır, çok eski zamanlarda yerli halk bu bitkinin tanelerini un haline getirip bir çeşit ekmek yaparlardı.

Ancak 15.yüzyıl ortasına dek Doğu ile Batı arasındaki yoğun kültür alışverişine karşın, kahvenin bilinmediğine kesin gözle bakılmaktadır.

Doğu'nun Batı'ya mimarlık sanatı, matematik, tıp, baharat ve baruttan sonraki kültür hediyesi olan bu çekirdek, günümüzde dünya ticaretinde petrolden sonra ikinci büyük kalemdir ve ekvator boyunca uzanan 70'in üzerindeki ülkede yetişir. Kahvenin yetiştirilmesi, nakliyesi, işlenmesi ve pazarlaması ile tüm dünyada 25 milyondan fazla insana iş alanı sağlamaktadır. 1450'den önce kahvenin kullanımına ilişkin bilgiler son derece muğlak olduğundan ve yitip gitmiş olan bilginin yerini (böyle durumlarda sık sık olduğu gibi) efsaneler ve öyküler doldürmüştür.

Kahve ile ilgili öykülerin üç versiyonu vardır. Bunların en tanınmış 1671'de Banerius adında bir filolog tarafından Roma da yayımlanmıştır.

"Yemen'deki bir Hıristiyan manastırının çobanı, keşişlere hayvanların geceleri artık uyumadıklarından yakınır. Hayvanlar gece boyunca oradan oraya hoplayıp zıplıyor ve yedi günde bile en ufak yorgunluk belirtisi göstermiyorlardı. Manastırın idarecisi, hayvanların bu davranışlarının nedenini yediklerinde aramak gerektiğini söyler. Bunun üzerine çoban ve iki keşiş yola koyulurlar ve sürünün otlatıldığı yerlerde daha önce bilmedikleri bir bitkiye rastlarlar. Bu bitkinin koyu kırmızı mora çalan taneciklerinden içecek hazırlayıp tadına bakarlar. Sonuçta bütün geceyi uyku gereksinimi duymadan, canlı ve neşeli geçirirler. O günden sonra keşişler gecenin belirli saatlerinde dua etmeyi ve nöbet tutmayı gerektiren manastır kurallarına uymalarını kolaylaştırmak için, manastırda bu meyve suyunu pişirmeye başlarlar. Bu güzel özellikleri olan bitki, tüccarlarında ilgisini çeker ve ticareti başlar."

KAHVE YEMEN'DEN Mİ GELİR?

Filiz verebilir kahve tohumlarının Bab-ül Mendep'ten başlayarak Kızıl deniz üzerinden Arap Yarımadasına giden deniz yolunu hangi zaman diliminde aştıklarını bugün bilmediğimiz gibi, bu tohumları Arap Yarımadasına getirip dağ yamaçlarına ekenlerinde kim olduklarını bilmiyoruz. Ama kesin olan Kahvenin Etiyopya'dan sonraki ilk durağının Yemen olduğudur. Daha sonra Arabistan yarımadasındaki iç kesimlere yayılmış, 1511'de Mekke'de Hayri Bey tarafından yasaklanmış olmasına rağmen büyük bir hızla Nil Vadisine ulaşmış buradan da Kahire'ye girmiştir.

Mekke'de Ulema tepkisine yol açarak yasaklanan kahvenin aynı dönemde Kahire sokaklarına taşan bir ilginin odağı haline gelmesi, serbestçe alınıp satılması, bu keyif verici içeceğin aynı zamanda ticari bir tüketim maddesine dönüştüğünün göstergesidir.

KAHVE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA

Kahvenin Osmanlı İmparatorluğuna geliş tarihi kesin bilinmemekle birlikte, Tarihçiler tarafından, ilk defa 1519 yılında I. Selim'in Mısır seferinden sonra İstanbul'a geldiği belirtilmektedir. Kahvenin

* "Heise, Ulla: Kahve Kahvehane 1996" ve "Yapı ve Kredi Bankası Sergi Kataloğu: Tanede Saklı Keyif." isimli kitaplardan derlenmiştir.

gelmesi ile ilk kahvehanenin açılması arasında yaklaşık 30 yıl vardır (1551). Kahve özellikle Mısır ve İskenderiye'den Eminönü'ne gelmekte idi.

Başlangıçta özellikle gelir düzeyi yüksek ve okuryazarlar tarafından tüketilen kahve, hızla tüm İstanbul'a yayılmış ve çok sayıda kahvehane açılmıştır. Kahvenin toplumsal özelliği burada da ortaya çıkmıştır.

İSTANBUL'DA KAHVEHANELER

Kahvehanelerin açılmasıyla karagöz oynatıcıları, öykü anlatıcıları, halk ozanları ve meddahların rağbet ettikleri mekanlar haline gelmiştir ve daha önceleri genellikle açık havada gerçekleşen halk eğitimi bir mekan içine taşıma fırsatı da doğmuştur.

İstanbul'da ilk kahvehane 1554-1555 yılında Tahtakale semtinde, Halepli Hakem ve Şamlı Şems adında iki Arap kökenli tüccar tarafından açılır. Kanuni'nin saltanat yılları, kahve içme alışkanlığının şehir hayatında henüz yeni kökleşmeye başladığı bir dönemi kapsamaktadır. İlk kahvehanenin açılmasıyla padişahın ölüm tarihi olan 1566'ya kadarki zaman zarfında kahve, şehir halkı tarafından tanınmış, ancak içildiği mekanlar birer muhalefet odağı niteliği kazanmamıştı. Ayrıca padişahın bu yeni içecekten zevk aldığı Topkapı Sarayı'nda "Kahvecibaşılık" görevi tahsis ettiği bilinmektedir. Özellikle dindar çevreler, kahvenin insanları bir araya getirci ve camilerden uzaklaştırmaya etkisinden korkarak kahveyi yasaklamaya çalışmışlardır. Örneğin Kanuni Sultan Süleyman döneminde Şeyhülislam Ebusuud Efendi'nin kömür derecesinde kavranan maddeleri içmeyi yasaklaması ilk kahve yasağı ilgili metnidir ve 2. Selim dönemine (1566-1574) tarihlendirilir. Bu dönemden itibaren ulemanın dikkati, kahve alışkanlığının şehir hayatında doğduğu sosyo-kültürel sonuçlar üzerinde yoğunlaşmış ve 1633'te 4. Murad tarafından konulan şiddetli yasağın hukuki zemini yine bu çevre tarafından hazırlanmıştır. İstanbul Kahvehaneleri ile ilgili bu yasağın, önce halk arasında "Koltuk Kahvehaneleri" olarak tanınan gizli toplantı yerlerinin faaliyete geçmesiyle etkisini kaybetti ve 4. Murad'ın 1640'ta ölümünden sonra yasaklar tamamen gündelik hayattan silindi.

Evliya Çelebi'ye göre XVII yy.'da İstanbul'da 55 kahve dükkanı ve 300 kahve deposu vardır. Kahvenin, İstanbul'daki bu yaygınlığı, bir süre sonra kahvenin Avrupa'ya geçmesine yol açmıştır.

KAHVE AVRUPA'DA

Kahvenin 15. yy. dan itibaren İstanbul'da yaygınlaşması, doğal olarak İstanbul ile Avrupa arasındaki ticareti yürüten

Levanten tüccarlarının dikkatini çekti. 16. yy. sonlarında Avrupa ticaretindeki etkinlikleri giderek azalan Venedikli tüccarlar, bu üstünlüklerini kaptırmamak için, 1615 yılından itibaren Arap ülkeleri ile ilişkilerini artırarak Moka'dan Avrupa'ya kahve getirmeye başladılar. Kahve bitkisi hakkında ilk tanıtıcı yazılar, 1592 yılında Prospero Alpino ve Pietro della Valle tarafından yazılmıştır. Bunu izleyerek Osmanlı'ya gelen çeşitli Avrupalı gezgin ve yazarlar kahveden bahsetmeye başladılar. Ancak Avrupa'nın gerçek anlamda tüketilebilecek miktarda kahve ile tanışması, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1683 Viyana yenilgisi ile olmuştur. Osmanlı orduları Viyana kapılarında çekilirken geride bol miktarda kahve bırakmışlardı. Bu savaş sırasında Osmanlı ile Viyana arasında tercümanlık yapan, bazılarında göre casus olan George Kolschitsky kahvenin tadını bilmekteydi. Savaş bitince de hizmetleri karşılığında bu bırakılan kahveden 500 çuval almış ve Viyana'daki ilk kahve dükkanını açmıştır. Arap ülkelerinden kahvenin dışarı çıkması kurallara bağlı idi. İhraçtan önce kahve sıcak sudan geçirilir ya da ezilirdi. Bu yolla kahvenin Arabistan dışında üretilmesi engellenmeye çalışılmıştır. Başlangıçta Avrupa'da ilaç olarak kullanılan kahvenin Venedikliler tarafından fırınlanmasının öğrenilmesi ile Avrupa'da kahvehaneler açılmaya başladı. Bu eğilim, 1759 yılında Venedik'te 206 kahve dükkanı olmasına yol açtı.

Her ne kadar Venedikliler 18. yy.'a kadar kahve ticaretini ellerinde tuttularsa da, Arap yarımadası dışında kahve üretimi Hollandalılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Baba Budan tarafından çalınan kökler Mekke'den Hindistan'a taşınmış ve orada kahve üretimi başlamıştır. Bu sırada Amsterdam'da da kahve bitkileri yetiştirilerek, Hollanda'nın sömürgelerine dağıtılmaya başlanmıştı. Bunu izleyen yıllarda, Hollanda, kolonilerinde yetiştirdiği kahve ile Avrupa'nın kahve ticaret merkezi ve Amsterdam da bu ticaretin merkezi oldu. Hollanda da kahve tüketimi daha farklı idi; genellikle sokak kahvehaneleri yerine evde tüketilirdi. Tüm bunlara rağmen Hollanda, Avrupa'da bir tekel oluşturmadı ve 1714'te Amsterdam'dan Fransız Kralı XIV. Louis'e bir hediye gitti. Bu hediye kahve kökleri idi. Bu kökler Versay Sarayı'nda yetiştirildi. Bu dönemde Fransa'da kahve çok ilgi görmekte idi. 1723 yılında Gabriel de Clieu adlı kaptan, Martinik'teki Fransız kolonisine yolculuk yaparken yanında bu köklerden bazılarını götürdü. Martinik'te yetişen bu köklerden 1777 yılında 18-19 milyon ağaç oluştu. Kahve'nin Amerika kıtasına yolculuğu böyle başladı.

KAHVE AMERİKA'DA

Kahvenin Martinik'te başlayan Amerika yolculuğu, kahve ticareti ve kültürünü derinden etkilemiştir. Zor bir deniz

Yolculuğundan sonra, Gabriel Mathieu de Clieu kahve bitkisini Martinik'teki bahçesine ekmeyi başardı. Buradan da tüm Amerika'ya yayıldı. Sömürgelerinde kahve yetiştirmekte en geç kalan ülke İngiltere olmuştur. Bu da İngilizlerin çay düşkünlükleri nedeni ile kahveyi arka plana itmelerine bağlı olabilir. Puerto Rico ve Küba'yı izleyerek kahve, Brezilya'ya ulaştı. Dünyanın en önemli kahve üreticisi olan Brezilya'ya kahvenin girişi ilginçtir. Fransız Guyana'sına yaptığı bir ziyarette valinin eşinin kalbini çalan bir Brezilyalı subay, dönüşte hediye olarak bir buket çiçeğin arasına saklanmış kahve bitkisi almış ve bu dünyanın en büyük kahve devinin doğuşu olmuştur. 19. yy. ortalarında, kahve bitkisinin ölümüne yol açan bir yaprak hastalığı, Brezilya dışında pek çok yerde kahve üretiminin durmasına yol açmış bu da Brezilya'nın çok işine yaramıştır. Brezilya'da kahve üretiminin yol açtığı önemli bir değişiklik de, kahvenin lüks bir içecek olmaktan çıkıp, herkesin kullanabileceği bir içecek haline gelmesidir. Halen Brezilya ve Kolombiya kahve üretiminin önemli bir kısmını elinde tutmakla birlikte, II. Dünya savaşından sonra Afrika ülkelerindeki kahve üretimi de giderek önemli bir noktaya gelmiştir. Kahve üretiminde hastalıkların ve politik olayların getirdiği değişiklikler, kahve

fiyatlarında da önemli oynamalara yol açmıştır. Bunları önlemek için, 1962'de kahve üreten ülkeler Uluslararası Kahve Anlaşması'nı NewYork'ta imzalamıştır.

20.YY'IN GÜNDELİK İÇECEĞİ

Kahve, tarihte ve günümüzde politik, ekonomik ve kültürel hayatta daima yaşamsal role sahip oldu. Yüzyıllarca, Afrika'dan Arabistan'a ülkelerin tarihlerinin oluşmasında, tüm dünyada sosyal ve kültürel hayatın şekillenmesinde etkileri görülmüştür.

1900'den bu yana devasa bir büyüme gösteren iş ve büro dünyasının tümüyle değişen çalışma koşulları, küçük kahve molalarını içeren gerçek bir çalışanlar kültürünün oluşması, alkollü içeceklerin iş yerinde ve trafikte yasaklanması, kahve endüstrisinin yeni ürünleri (instant kahveler, kafeinsiz kahveler ve özel aromalı çeşitleri), kahvenin tüketiminin artmasında önemli rol oynamıştır. Ayrıca bir Brezilya Devlet Başkanı'nın "Aşırı üretim yoktur, sadece düşük tüketim vardır" sloganını kanıtlarcasına tüketicinin gönlünü çelen özenli reklam kampanyaları da kahve tüketiminin artmasını teşvik etmiştir. ■

